

BÍRÁLAT

Dr. Bárd Károly

*Az áldozatok méltósága és a vádlottak jogai – összehasonlító jogi tanulmány
c. értekezéséről*

(benyújtva az MTA doktora cím megszerzésére irányuló eljárásban)

bíráló:

DR. KARSAI KRISZTINA, DSC

Tartalom

Bevezetés – témaválasztás és interdiszciplinaritás	1
A doktori mű általános értékelése	2
Részletes érdemi vizsgálat.....	2
1. Az eljárási jogok közelítése.....	3
2. Közelítés a bűnügyi együttműködés területén	4
3. Az ítélet indokolásának instrumentális jellege.....	4
4. A sértettekkel való szolidaritás és a vádlotti jogok.....	5
5. Az érzelmek szerepe a büntető igazságszolgáltatásban.....	6
Összegzés.....	7

Bevezetés – témaválasztás és interdiszciplinaritás

A doktori mű tudományterületi besorolása interdiszciplináris, a nemzetközi emberi jog, az összehasonlító büntetőjog (ezen belül az összehasonlító büntető perjog), illetve a jogszociológia és a kriminológia (ezen belül a viktimológia) területét fogja át.

A témaválasztását aktuálisnak és egyben örökzöldnek is tekintem, a jelölt a kontinentális és common law büntetőeljárás rendszereinek összehasonlítására fókuszál, e témáról igaz, sokan írtak már sokfélét, azonban ez az a téma, amiről nem lehet eleget írni, minden új szempontú megközelítésnek vagy összehasonlításnak van helye a tudományos diskurzusban. Az összehasonlításához a jelölt a dolgozatban egy általános, rendszerszintű és két specifikus szempontot alkalmaz. Egyfelől arról értekezik, hogy a két fő eljárási rendszer egymáshoz való közeledése megvalósul-e és ha igen, milyen lépésekben. Másrészt az ítélet indokolási kötelezettségének fennállása vagy kizárása szempontjából hasonlítja össze a két rendszert. A másik, az összehasonlításához alkalmazott specifikus szempont pedig a bűncselekmény elkövetését közvetlenül elszenvedő személy, az áldozat szerepe, pozíciója és jogai.

A munka tartalmának részletes ismertetésétől eltekintenek, arra jelen bírálóban a tudományos eredmények feltárásához szükséges mélységben térek ki csupán.

A doktori mű általános értékelése

Bárd Károly 186 oldalas doktori művét a fentiek szerint valójában két főbb témakör jellemzi, az eljárási rendszerek közeledésének doktrínáját bemutató, bizonyító és új tényezőkkel továbbépítő rész tekinthető az elméleti megalapozásnak, a két témát közelebbről kifejtő rész pedig a doktori mű különös részének.

Az áldozat/sértett részvétele és az esküdtszéki rendszer különös szempontú vizsgálata nem tekinthető kimerítő jellegűnek, mivel az analízis nem törekszik teljességre sem térben, sem időben, azaz nem kapunk részletes bemutatást egy-egy ország részletszabályozását illetően sem. Teoretikus megközelítése a nagykép bemutatását vállalja, ebben a feladatvállalásában azonban igyekszik a jelölt a legtágabb értelemben is minden tényezőt figyelembe venni és rendszerének részévé tenni.

Az értekezés stílusa igényes, a szerző megfogalmazásai pontosak, hivatkozási készlete korrekt. Saját álláspontja világosan elkülönül más szerzők megállapításaitól, azokat értékelő, kritikai módon építi munkájába. Nem teljesen érthető ugyanakkor a jelölt azon szerkesztési megoldása, hogy maga a doktori mű sem a kutatásának célkitűzéseit, sem módszereit, sem eredményeinek látható elkülönítését (összefoglalását) nem tartalmazza, míg a tézisekben mindezek szerepelnek – szerencsésebb lett volna a doktori műbe foglalni ezeket.

A doktori mű imponáló mennyiségű (bő kétszáz) és minőségű külföldi jogirodalmi forrásra támaszkodik; az elemzésbe bevont monografikus feldolgozások és a szakcikkállomány is kifejezetten naprakész és adekvát – a jelölt feldolgozása, analízise és kritikai tárgyalása alapján a hazai tudományos közönség is bevonódhat e témakörök idegennyelvű tudományos diskurzusába. Elmondható azonban, hogy magyar szerző műve ennek töredéke csupán (10 alatti számban), ráadásul ezek is legfeljebb a 2010-es évek elejéről származnak. Mindez azért tűnik fel, mert számos magyar szerző foglalkozott már a doktori mű által felvetett témákkal (tehát common law és kontinentális büntetőeljárás összehasonlítása, európai büntetőjog, esküdtszék, áldozatok/sértettek eljárási részvétele), ezen jelentős irodalmi munkásság feldolgozásával adós marad a doktori mű. Mindeközben nem ismerjük meg annak – esetleges módszertani (?) – indokát sem, hogy miért nem foglalkozik olyan mértékben és mélységben a hazai szakirodalommal, mint ahogy az indokolt volna.

A kötet szerkesztése – tartalomjegyzék, irodalomjegyzék, tárgymutató – a jogtudományi művekkel szemben támasztott követelményeknek megfelel.

Részletes érdemi vizsgálat

A jelölt új tudományos eredményeit lényegében öt tézisben fogalmazta meg, ezek vizsgálatát a bíráló is ebben a sorrendben és bontásban tartalmazza az alábbiakban.

1. Az eljárási jogok közelítése

A jelölt először megvizsgálta az angolszász világ viszonylagos érdektelenségét a kontinentális Európa jogrendszerei irányában és ennek magyarázataként az amerikai alkotmányosságot találja, illetve kimutatja még, hogy az összehasonlító jog tudományának kontinentális dogmatikán alapuló módszertana is hátráltathatja az érdektelenségből való kilépést. A jelölt eredményével egyet lehet érteni, igaz, hiány érezhető, hogy az érdektelenséggel kapcsolatos bizonyítás nem kap hangsúlyt más, angolszásznak tekintett jogrendszerek vonatkozásában (miközben azok lehatárolása vagy kizárása a vizsgálatból nem történik meg). Részemről hozzátenném, hogy a jelölt által alkalmazott megközelítésben az összehasonlító jogot nem szükséges önálló tudományként kezelni, hanem olyan jogtudományi módszernek, amelynek az alapja valóban a kontinentális jogi dogmatika, ebben a minőségében is igaz rá a jelölt tézise: a módszer alkalmazása is megkövetel egy minimális érdeklődést az összehasonlítás tárgyát képező másik jogrendszer irányában, ha ez nincs meg, akkor összehasonlítás sem lesz.

A jelölt a büntetőeljárás rendszerek közelítéséhez fog a legtágabb kép bemutatása és elemzése után, és azt vizsgálja, hogy van-e lehetőség ezek közelítésére, ez szükséges-e. Valamint, amennyiben ezekre a kérdésekre igennel válaszol, akkor mégis milyen lépésekkel, milyen új jogintézmények kialakításával járhat ez és milyen eredménye lehet a közeledésnek. E vizsgálat során megállapítja a jelölt, hogy megragadható a két rendszer közötti különbség alapvető oka, méghozzá abban, ahogy a büntető igazságszolgáltatási rendszerek a külvilághoz, illetve más rendszerekhez [társadalmi alrendszerekhez] viszonyulnak. *„Az európai államszervezési felfogás nem tűri az egymást fedő hatásköröket, a versengő kompetenciákat, rivalizáló jogosítványokat és funkciókat. Ennek megfelelően az igazságszolgáltatás önmagába zárt, egyetlen funkciót teljesítő, más rendszerektől elszigetelt entitás. A büntető igazságszolgáltatás egyetlen feladata, kizárólagos funkciója valamely „történeti tényállás” megállapítása és annak jog szerinti megítélése.”* Ebből a jellemzőből fakad az, hogy

- szabad a bizonyítási rendszer
- a konszenzuális eljárások mindig magát a büntető igazságszolgáltatást szolgálják
- a közvélekedés nem hatolhat be az igazságszolgáltatásba (a laikus elem tisztán sosem érvényesül)
- a jogalkalmazás közvetlenül nem tekinthető a törvényhozás kontrolljának (ombudsman, alkotmánybíróság).

Ehhez képest az angolszász rendszer nyitott más társadalmi alrendszerek felé, elkalandozhat a törvényhozás területére, annak nyilvánvaló hiányosságait konkrét ügyben tudja korrigálni. A rendszer nyitott a közvélekedés irányába, ami elvi alapját képezi akár a tiszta esküdtszéki rendszerek bevezetésének, így az esküdtek is félretehetik az igazságtalan jogot. Hasonlóképpen az átjárhatóság és nyitottság következménye az is, hogy például az USA plea bargaining jogintézménye és annak eredményes alkalmazása az ügyészt újraválasztáshoz segítheti; az igazságszolgáltatás bizonyos szereplői politikai választás útján nyerik el tisztségüket. Kimutatja Bárd azt is, hogy a common law rendszerekben szokásos rendkívül aprólékosan és terjedelmesen szabályozott law of evidence is a nyitottság eredménye, mivel laikusok értékelik a bizonyítékokat, szükséges pontosan előírni, hogy miképp lehet és miképp nem lehet a bizonyítást lefolytatni.

E tézisével a jelölt meghaladja a – külföldi szakirodalom szerinti – hagyományos felfogást, ami kifejezetten üdvözlendő és alkalmazandó tézis további jogtudományi kutatásokban is.

2. Közelítés a bűnügyi együttműködés területén

A jelölt ebben a részben megállapítja, hogy a jogharmonizáció elkerülhetetlen a súrlódásmentes nemzetközi bűnügyi együttműködés körében, amit végsősoron az uniós jogfejlődésen keresztül igyekszik bizonyítani. Véleményem szerint azonban e tézisei vonatkozásában nemcsak a hazai szerzők, de az irányadó külföldi szerzők munkásságának feldolgozása is egyoldalú és csekély (hiányzik különösen Farkas, Ligeti, Karsai, M. Nyitrai, Pápai-Tarr, Jacsó; illetve Delmas-Marty, Bachmeier, Satzger, Ruggeri, Gertmeulen, Weyemberg, Kaiafa-Gbandi, Vervaele, Hecker stb.), ekként talán érthető, hogy miért marad meg többnyire az evidenciák, valamint a homályos megfogalmazások szintjén ez a rész. Pontosíthatta volna a dolgozat tételeit az európai jogi érvelés domináns és helyes alkalmazása.

Fontos megemlíteni ugyanakkor, hogy a jelölt észleli az jogközelítés és a tagállamok büntető igazságszolgáltatási rendszereibe vetett kölcsönös bizalom fenntartásának konkrét összefüggését a sértetti (áldozati) és a vádlotti jogokkal, mivelhogy akkor lesz aggálytalan az együttműködés az államok között, ha ezen privát szereplők jogaival kapcsolatosan magas standardokhoz közelítenek a tagállamok (vagy esetleg ezeket egységesítik). Lényeges e részletkérdés tisztázása, mivel ez a kifejtés hozzájárul a jelölt egy későbbi téziscsokrának kifejtéséhez és az eredményei megfogalmazásához.

3. Az ítélet indokolásának instrumentális jellege

A jelölt a két igazságszolgáltatási modell összehasonlításához a következő lépésben nemzetközi emberi jogi mércét alkalmaz, méghozzá az EJEE tisztességes eljáráshoz való jog követelményeinek vizsgálatán keresztül lép szintet a tudományos vizsgálódása. A kutatási kérdése arra irányul, hogy miképpen lehet (vagy nem lehet) az EJEB Taxquet (2009) ítéletét a jogfejlődés (itt az eljárási rendszerek közeledése értelmében) szövetébe inkorporálni, tekintettel arra, hogy *„korábban az EJEB kimondta, hogy az indokolt döntéshez való jog a tisztességes eljárás implicit jogosítványa, majd úgy foglalt állást, hogy e jogot nem kell garantálni az esküdtzéki eljárásban. Ez azért meglepő, mert mind a nevesített mind pedig az implicit jogok (köztük az indokoláshoz való jog) – akárcsak maga tisztességes eljáráshoz való jog – abszolút érvényű jogok, abban az értelemben, hogy nincs olyan helyzet, amelyben a tisztességes eljáráshoz való jogtól vagy annak valamely részjogosítványától való totális megfosztás igazolható lenne. Márpedig az ítélet indokoláshoz való jog vonatkozásában mintha a totális megfosztást a strasbourgi Bíróság elfogadhatónak tartaná.”*

Ezen ellentmondás feloldására állítja fel Bárd a kutatási kérdését, miszerint amennyiben az ítéleti indokolás instrumentálisnak tekintjük (azaz olyan jogintézménynek, amely egyéb célokat, értékeket, érdekeket szolgál), akkor az esküdtzéki rendszerben fel kell tárni azokat az „instrumentumokat”, amelyek ugyanezt a funkciót töltik be. Ha ezek megtalálhatók, akkor kimondható, hogy egyben kompenzálják a verdikt indokolásának

hiányát. Ha pedig ezt bizonyítjuk, akkor a Taxquet ítélet igazolható és nem jelent alapvető szembefordulást a tisztességes eljárás jogának eddig kiépített tartalmával.

A kutatási lépések az egyéb célok feltárásával kezdődnek (a bizalom megteremtése és fenntartása az igazságszolgáltatás iránt, a jogorvoslati jog elősegítése és a döntéshozó pártatlanságának biztosítása), majd ezen célokat követő common law instrumentumok beazonosításával és elemzésével folytatódik (peremptory challenge, favor defensionis, fegyverek egyenlősége, bizonyítási teher). A részletes és igényes perjogi dogmatikai elemzés végén arra jut Bárd, hogy az EJEB érvelés nem igazolható, az immanens ellentmondás a tisztességes eljárás jogával fennáll. A kutatás nem relativizálta az ítéleti indokolás meglétének vagy hiányának alapvető szerepét a két eljárásjogi modell közötti distinkcióban, ami álláspontom szerint komoly és fontos eredmény. Bárd a doktori műben nem vizsgálja ezt követően részleteiben ezen tézisének következményeit, annyit azonban – jövőbeli kutatások megalapozásához – helyesen kimond, hogy megkérdőjelezhető az esküdtzéki modell tisztességes eljáráshoz való jog szempontú fenntarthatósága.

Bárd munkájának – véleményem szerint – a legjobban sikerült fejezete (III.) szól arról, ami a címben is feltüntetésre került. E fejezetben a központi kutatási kérdések a következők:

- miként vált a sértett perifériális státuszából fontos szereplőjévé a büntetőeljárásnak
- a sértett participációs jogai összeegyeztethetők-e a vádlott jogaival, valamint, hogy
- a sértetteknek van-e alapvető joga az elégtételhez vagy még konkrétabban a vádlott megbüntetéséhez és ha igen, ez miként jelentkezik a büntető igazságszolgáltatásban például a participációs jogok gyakorlása körében.

4. A sértettekkel való szolidaritás és a vádlotti jogok

Bárd kimutatja szakirodalmi elemzés és a bőséges joggyakorlat analízise alapján, hogy „*a kontinentális eljárási rend tolerálja a sértettek participációs jogait, azt, hogy a bizonyítási eljárásban részt vegyenek. Az angolszász rendszerben a sértettnek nincs szerepe a bizonyítási eljárásban, peralakitó jogosítványokkal nem rendelkezik. Arra azonban ma már módot adnak számára, hogy kulcsfontosságú döntések meghozatala előtt álláspontját kifejtthesse.*” Bizonyítja továbbá, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogra az áldozat (a sértett) nem hivatkozhat az EJEB felfogása alapján, ellenben az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (IACHR) joggyakorlata ezt kifejezetten megengedi, miközben az európai és az amerikai egyezmény vonatkozó rendelkezéseinek szövege csaknem azonos. Bárd ragyogó elemzéssel jár utána annak, hogy ez a markáns különbség rendszerszintű okokra vezethető vissza: az EJE a sértettek érdekeit védelmezi azon doktrína követése által, hogy az állam köteles a sértett szubsztantív jogait – az élethez, a fizikai integritáshoz vagy a magánélethez való jogukat – sértő magatartásokat kriminalizálni és gondoskodni a büntető jogszabályok hatékony alkalmazásáról. (Ez a pozitív kötelezettség doktrínája, amelynek értelmezésével a jelölt részletesen foglalkozik a dolgozatában.) „*Harmadik személyek üldözésére és megbüntetésére irányuló jog az európai egyezmény szerint önmagában nem létezik; ennek kapcsolódnia kell a sértett igény-érvényesítéséhez, még akkor is, ha ez az igény csupán szimbolikus elégtételre irányul vagy olyan jog védelmére,*

mint az egyén „jó hírneve”; az Egyezmény tehát nem garantálja a „bosszú jogát.” Az „AEJB azért marasztalta el az államokat, mert bűnüldöző hatóságai és igazságszolgáltatási szervek nem voltak hajlandók az államilag szervezett, támogatott vagy tolerált emberi jogsértések felelőseinek felkutatására és megbüntetésére. Az igazságszolgáltatás nem azt tette, ami a dolga: ahelyett, hogy igyekezett volna a tényeket feltárni, értékelni a feltételezett elkövetők felelősségét, a bűnösöket menteni igyekezett. Az igazságszolgáltatás cinkosként még növelte az emberi jogsértések súlyát. Ebben a kontextusban az áldozatok joga a felelősök megbüntetéséhez „pusztán” azt a követelést jelenti, hogy az igazságszolgáltatás „normális” módon, ne pedig bűnpártolóként működjön. Valójában nincs többről szó, a fairness a sértettek vonatkozásában nem jelent a vádlotti jogokkal összevethető konkrét jogosítványokat. „Normál” körülmények között, akkor, ha a bírák hajlandók és merik azt tenni, ami a dolguk, az áldozatoknak a felelősök megbüntetésére irányuló joga és ezen belül részvételi jogaik, egyszerűen nem értelmezhetők.”

Bárd elemzésébe bevonja a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) első döntését, ami a sértettek részvételi jogosítványait bontja ki – lényegében kiterjeszti a részvételi jogokat a nyomozati szakra is – és egyben kritizálja is a döntést, elsősorban azoknak az emberi jogi standardoknak a fényében, amelyeket maga a döntés (Pre-trial Chamber I, Situation in the Democratic Republic of Congo etc. 2006. január 17., ICC-01/04-346) is az EJEB és az AEJB gyakorlata alapján követ és értelmez. Az elemzés és a kritika önmagában mestermunkának tekinthető, adekvát és releváns az ICC bevonása ebbe az elemzésbe. Nem hallgatható el azonban, hogy a doktori mű nem foglalkozik azzal, hogy mi történt ezt követően e témakörben az ICC gyakorlatában, amit ehelyütt hiányosságként kell elkönyvelni. A sértettek részvételi jogait illetően (de immár a Lubanga ügyben) ugyanis 2008. január 18-án is született egy előkészítő tanácsi döntés (ICC-01/04-01/06-1119) részben hasonló indokolással, amit a doktori mű nem kifejezetten említ, igaz, egy 2008-as be nem azonosítható döntés szerepel a 141. oldalon. Megítélésem szerint ennél is fájóbb az a hiány, hogy a doktori mű nem foglalkozik még említés szintjén sem a fellebbezési kamara döntéséről (Appeal Chamber ICC-01/04 OA4 OA5 OA6, 2008. december 19.), ami lényegében tagadja az előkészítő kamara érdemi indokolását és felfogását, a döntést megalapozatlannak minősíti és „hatályon kívül helyezi”. Azaz az előkészítő kamara érvelésének elemzéséből levont következtetések és kutatási eredmények felülvizsgálatra szorulnak.

5. Az érzelmek szerepe a büntető igazságszolgáltatásban

A doktori mű tartalmaz egy alfejezetet az érzelmek szerepéről egészen konkrétan az áldozatokkal való szolidaritás érzésének elemzésén keresztül, a jelölt bírósági döntések alapján igazolja, hogy az áldozati érdekek elismerése, a sértettekkel való szolidaritás, megfelelő kompenzáló intézmények hiányában, veszélyezteti a vádlottakat óvó garanciális szabályok érvényesülését. Kimutatja azt is, hogy *„ezek az ítéletek azt is sejtetik, hogy a bírák sem képesek mindig kivonni magukat késői modernitást jellemző nyilvános és politikai diskurzusból. (...) A modern büntető eljárás alapfeltevése az értelem kizárólagossága és mindenhatósága; ígérete az, hogy az Ész mellett nem lesz tere az érzelmenek. Az ígéret azonban hamis, az igazságszolgáltatás csak színleli az érzelmek száműzését.”* A probléma felvetése bátor és nagyon is aktuális, ahogy a jelölt is kimutatja.

Tovább vizsgálatot azonban nem folytat le, alighanem azért, mert diszciplináris elkülönítés alapján az már messze nem összehasonlítható jogi vizsgálat lenne, ehelyett inkább arra buzdít a jelölt, hogy folytassunk további kutatásokat tekintetben, hogy „*az érzelmek szerepére kiterjedő vizsgálatok hatékonyabb szabályozó modellek megalkotását eredményezhetik-e.*” Véleményem szerint van helye egy magasszintű tudományos munkában annak is, hogy a szerző – saját kutatási eredményei alapján – csak egy újabb kutatási kérdés feltevéséig jusson el, ekként értékelem a jelölt erőfeszítéseit az érzelmek megítélésével kapcsolatosan is.

Összegzés

A hivatalos bíráló feladata, hogy részletesen értékelje a doktori mű tudományos eredményeit, annak újdonságát, érdemeit és hiányosságait, valamint azt, hogy hiteles adatokat tartalmaz-e. Ez a fentiek szerint megtörtént.

A bíráló a vizsgálata alapján (és a szabályzat szerint) tételesen nyilatkozik arról, hogy a mű mely téziseit fogadja el új tudományos eredményként, és melyeket nem, ez a fentiekben a részletes elemzés során, a jelölt által alkalmazott csoportosítást követve megtörtént.

Bárd Károly művét összességében és legtöbb részletében is kiváló dolgozatnak tartom, amely a jogtudomány számára hasznos eredményeket tartalmaz és alkalmas arra is, hogy a jelölt egyéni eredményei a más kutatók számára biztos alapot képez további kutatások lefolytatására. Véleményem szerint a doktori mű a magyar jogtudomány számára állandó hivatkozási pont is lehet a jövőben. A jelölt dogmatikai felkészültsége a nemzetközi emberi jogot és a perjogot illetően kiemelkedő, magabiztos az emberi jogi bíróságok joggyakorlatának kezelésében. A mű önálló kutatómunka eredménye, némely része korábbi munkáinak szerkesztett változata.

Ezúton nyilatkozom arról, hogy a doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartom.

Szeged, 2019. december 27.

Dr. Karsai Krisztina, DSc

saját kezűleg